

tudástartalmak az öröklött tudatszerkezettel együtt miként adják ki a tudás tárgyát, és miként képzik a szövetét.

Mindennek pedig természetesen van időbelisége.

A mondat szempontjából így az sem elhanyagolható szempont, hogy mikor jutott valami a tudomásomra, a tudomásomra jutott-e egyáltalán, s ez milyen viszonyban áll a korábban tudomásul vett és a tudatszerkezetben gondosan vagy öntudatlanul elhelyezett tárgyakkal. Milyen jellegű feszültségeket képeznek egymással érzelmileg és érzékileg. Az újonnan megszerzett ismeret, mindaz, aminek készséggel utánamentem, vajon hézagtalanul beilleszthető-e egy régebbi szerkezetbe, illetve kellemetlenül leválik-e róla, netán csúszkálnak-e egymáson, az újabbak kétségessé teszik-e a régebben elhelyezett elemek szerkezeti helyét, a csúszkálásnak, azaz a bizonytalanságnak vannak-e árulkodó jelei a nyelvben, az arcon, a gesztusokban, idiómák-e, közhelyek, amelyek esetleg arra utalnak, hogy a jelenség közel sem kivételes.

Ha pedig nem kivételes, akkor vajon ismétlődése kulturális vagy antropológiai természetű-e.

Amivel csupán annyit akarok mondani, hogy nemcsak a tudással szemben kötelező a lehető legteljesebb hivatásrendi alázat, hanem a nemtudással szemben legalább annyira. Ahogy a múzsák is figyelmeztetik Hésiodost, hogy az igazságba bele kell értenie minden hazugságukat, akár a hazudozásukat. Amikor a fabulát kikapcsolom, akkor a fantáziát kapcsoltam ki. Az elbeszélői munkához nemcsak a tudás katalógusát kell minden egyes mondatot és mondathelyzetet illetően felállítanom, hanem a tudott vagy tudható dolgok katalógusát össze kell forgatni a nem tudott és nem tudható dolgok katalógusával, hogy világosan lássuk, mi tartozik a személyhez, a személy nyilvánvaló és rejtett tulajdonságaihoz, illetve mi tartozik a személy helyzetéhez, s mi tartozik a specicshez, amelyben ő még az istenektől kapott tulajdonságaival együtt is csak egyetlen egyedi verzió.

NÉMETH Gábor

(BODOR Ádám:
Az értelmezés
útvesztői.
Magvető, 2021)

Aki Bodor Ádámmal készit interjút, nincs könnyű helyzetben.

Ezer oka van ennek, a legfontosabb közülük maga az interjú alanya.

De nem azért, amit a felületesek gondolni és híresztelni szeretnek róla. Nem azért, mintha zárkózott, mogorva vagy emberkerülő volna, hiszen, és ezt bárki, akinek szerencséje volt — igen, ezt akkor ismétléssel is húzzuk alá! —, szerencséje volt társaságában múlatni akár csak egy órácskát, könnyedén tanúsíthatja: egyáltalán nem az. Hanem azért, mert igazából csak azokra a kérdésekre nem szeret válaszolni, amit az őt kérdezők első és második szándékából kérdezni szeretnek.

Bodor nem szívesen vagy egyáltalán nem beszél „munkamódszeréről” és „poétikájáról”. Személyét és életét művészete szempontjából lényegében magánügynek minősíti. A közös politikai szerepvállalástól való következetes tartózkodását firtató provokációnak nem ül föl. A börtönéveket, a grószriftstellerájt, a „kisebbségi léter” (vagy egyáltalán bármit az életében) heroizáló kísérleteket tendenciózusan hátrítja. Az írást a számára még úgy-ahogy a legalkalmasabbnak tetsző pénzkereső foglalkozással degradálja. Az ún. irodalmi életet „letaglózóan” unalmasnak és nem kevésbé visszataszítósnak találja. Az utóbbi ötven év általa (sajnos, tévesen) „posztmodernné” nivellált irodalomelméleti diskurzusait állítólag nem követi, sznobnak, üresnek és fölöslegesnek tartja. Mestere nincs, nem is volt, és sem rokona, sem boldog őse senkinek, úgyhogy egyikről sem tud kedvtelve, hamis hangon áradozni. Ráadásul többször is elmondja, mintha gyengébbek kedvéért tenné, hogy sokkal jobban szeret lumpolni, lazulni, lustálkodni, síelni, napozni, képzelődni stb., mint „dolgozni”.

A második legfontosabb ok, ami Bodor kérdezőjét nehéz helyzetbe hozza, valószínűleg a Balla Zsófiával készült, hosszú, elhíresült rádiós beszélgetés. Akkoriban a kérdező még gyanútlan jókedvvel válaszolt, és valószínűleg mindent elmondott, amit egy ilyen klasszikus helyzetben egyáltalán kedve volt

Tudni illik,
hogymi illik,
avagy
a rezignáció
méltósága

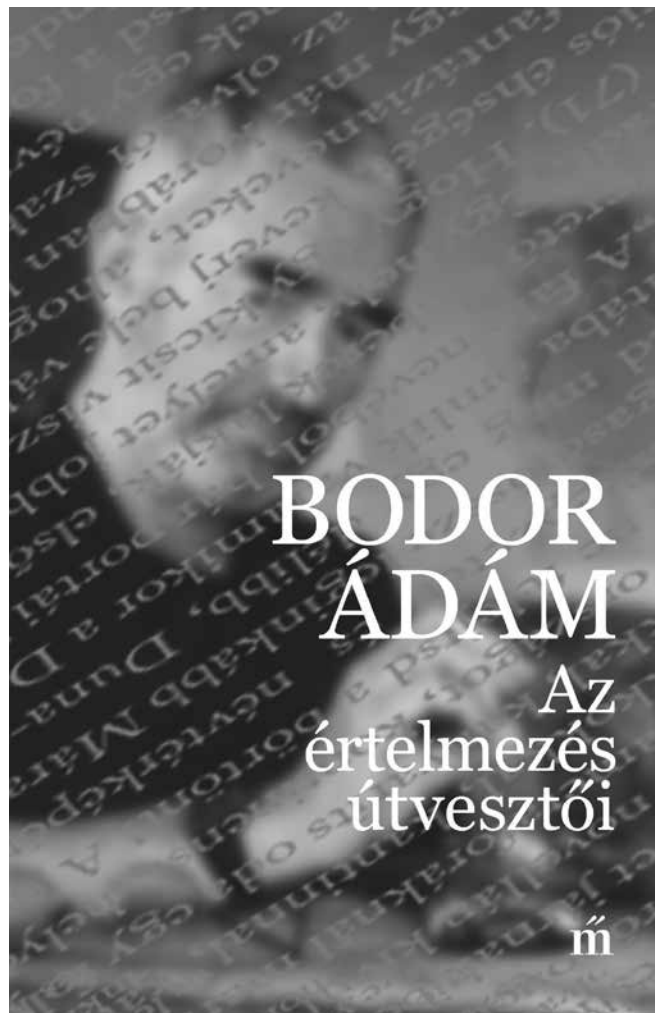
elmondani önmagáról. *A börtön szaga* az utólagos átírás ellenére (vagy talán éppen annak rafináltabb intencióit követve) mégiscsak megőrzött valamit az élőbeszéd természetes indulataiból és dinamizmusából. Például konkrétan, ó kárhozat!, ún. indulatszavak maradtak benne, ami az új kötetről már nem volna állítható. Balla Zsófia ebben az interjúban feltette Bodornak a nagyjából összes, természetesen adódó és egyszerű módon föltehető kérdés archetípusát, ezért a későbbi interjúk kérdései, kivéve azokat, amelyek egy-egy konkrét, az első interjúkötet utáni eseményhez kötődnek, akarják-e vagy sem, nem is nagyon tehetnek mást, mint amit tesznek: megismélik ezek kevésbé természetes és valamivel bonyolultabban megfogalmazott variációit.

Ezért egy vallomással tartozom.

Bármennyire is igyekeztem figyelemmel lenni a kérdezők személyére, egyedi, csak rájuk jellemző érdeklődésük stílusára és irányára, bármennyire is csábító volna élni a az eredeti címetek a készítőik nevére cserélő szerkesztői szándék teremtette lehetőséggel, és recenzió örvén írni egy olyan katalógust, ami a válaszokat lényegében figyelmen kívül hagyva, a kérdezők karakterológiájának lajstromozását tartaná feladatának, azon kaptam magam, hogy sosem tudom, éppen melyik interjúban is járok, *Az értelmezés útvesztőit* jobbra mégiscsak összefüggő Bodor-monológoknak olvastam. Az igazi kivételt a *Litera* Jánossy Lajos által jegyzett nagyinterjúja jelentette, ami egy valószínű beszélgetés kiszámíthatatlan szellemi kalandjának képzetét keltette, tele érdekes, váratlan kanyarokkal.

A kötetet nyitó, az ismétlődő toposzok miatt némileg meglehetősen hangvételű előszóban maga Bodor is „szükségesnek tartja megjegyezni”, mivel a korábban már nyomtatásban megjelent (!) szövegek „sok helyütt még viselték az élő beszéd lazaságait, spontán pontatlanságait, ezeket” igyekezett „korrigálni”, azaz ez alkalommal is úgy járt el, ahogy ilyen esetekben szokott, a válaszait megfosztotta minden olyan elemről, ami esendővé, esetlegessé, sebezhetővé, kikezdehetővé tehetné volna őket. Tökéletesre csiszolt mondatai kétségtelenül egytől-egyig élvezetes stílusbravúrok. Az úgynevezett „olvasói tapasztalatom” az, hogy az ember elsőre Bodor stílusá szublimált, mindent átjáró rezignációját és az ebből következő fanyarul pedáns ironiáját rögzíti és élvez egy időben. Ha már így alakult, és az elmúlt két évtizedben munkaköri kötelességből Bodornak mégiscsak válaszgatnia kellett mindenféle kérdésekre, és ráadásul, ahogy sejtethető, gyengéd és határozott kiadói forszírozásra, nem túl szívesnek feltételezett hozzájárulását is adnia a beszélgetések köteté stílizált közrebocsátásához, ebben az utólagos műhelymunkában található némi szövegörömet, ha mást nem, akkor a végső megfogalmazás hűvös eufóriáját mindenképpen.

(Talán ide tartozik, talán nem, hogy a csapos egy alkalommal közbeszól: a szerkesztő Szegő János az egyik interjúhoz írt bevezetőben szükségét érzi megjegyezni, Bodor Szablyár Eszter írásban feltett kérdéseire, azok „spontaneitása, tárgyvismerete és őszinte kíváncsisága miatt”, írásban válaszolt, és „ezzel új műfajt teremtett”. „Az eredeti kérdéssor önálló életre kelt:

Bodor Ádám ezúttal újságírókat teremtett — magából.” — írja Szegő. „Így jött létre ez a különleges anyag, a négykezes »interjú«, amely itt olvasható először. Bodor Ádám válaszait változtatás és szerkesztés nélkül közöljük.” Akkor most mi is történt valójában? Mert az, hogy egy író egy újságíró írásban feltett kérdéseire írásban válaszol, talán nem tekinthető műfajteremtő innovációnak. Vagy azt jelenti a szerkesztő megjegyzése, hogy Bodor átfogalmazta Szablyár kérdéseit, mielőtt válaszolt volna rájuk? Akkor miért pont ez az interjú minősül négykezesnek? Vagy csak a kérdések négykezesek? És miért érzi Szegő szükségnek kiemelni, hogy Bodor válaszait változtatás és szerkesztés nélkül közli? Ha a többi interjú Bodor végső, érzékeltető szigorú kontrollján már átesett válaszai ezek szerint mégis tovább változtatásra és szerkesztésre szorultak, a Szablyár kérdéseire adottak vajon miért nem? Köztünk szólva egy szót sem értek az egészről.)

Újabb vallomás: fogalmam sincs, hogy miért, de a leleplezés vágyával kezdtem olvasni a könyvet. Arra voltam kíváncsi, melyik gondosan gyomlált szöveg helyen árul el esetleg mégis,

Bodor szándéka ellenére, valamit azokról a témákról, amikről azt állítja, hogy nincs róla megosztható mondanivalója. Például a teoretikusan sehol sem kifejtett ars poeticájáról vagy az írói módszereiről. Fölfelik-e valahol az anyag? A rezignált kívülálló álarca mögül kitetszik-e valamiféle szereputat és/vagy -eszmény? Az általános kijelentésektől való természetes, ösztönös irtózkodása ellenére kihámozhatók-e a szövegből a Bodor esztétikáját vagy etikáját jellemző vagy megalapozó maximáliszerű kijelentések?

Mindjárt a legelső oldalon, Báthori Csaba 2003-as interjújának első kérdésére, hogy „bár mások állami díjait tartózkodással, hűvösen szokta üdvözölni”, tud-e örülni a friss Kossuth-díjnak, Bodor a következőt válaszolja:

„Az állam, vagy ha úgy tetszik, a társadalom felől érkező elismerésnek mindenképpen morális tartalma, üzenete van, kellő komolysággal, méltósággal *illik* [kiemelés tőlem, N. G.] fogadni, mint minden intézkedést, amely az alkotói munka állami megbecsülését jelzi.” (7)

Fönnakadtam ezen az *illiken*, mint az erdei ösvényen haladó vadász valami komolyabb tövisen. Szagot kaptam, így is lehetne mondani. Cserkészni kezdtem az *illik* nyomában, és büszkén jelentem, a csörtetés nem volt hiabavaló.

„Egyébként is, úgy vélem, *nem férfias* dolog mindjárt meg hátrálni fenyegető események elől.” (11)

„Nem tudom, *illik*-e részemről is sikerkönyvnek nevezni.” (42 — a *Sinistráról*.)

„Nagy fokú *illetlenségnek* tartom, amikor szerző szidja vagy éppen méltatja a saját művét, de azt kell mondanom, ezt a kisregényt, a maga ígéretéhez képest, elszúrtam.” (45 — *Az érsek látogatásáról*.)

„Az ember szabadlábban azt képzei, hogy a politikai elitéltek börtöne kész akadémia, hogy az *igényes, magára valamit is adó* ember jobb társaságba már nem is kerülhet. Hát, ez óriási tévedés. [...] *Illik* ezt idejében észrevenni.” (103)

„A kritikus tehát bátran fanyalogjon, akár igaza is lehet, ilyesmin *nem illik* megsértődni.” (129)

„A kritikai állásfoglalásokkal *nem illik* vitatkozni.” (153)

„A siker — mondtam máskor is — inkább beképzelt ökölvívónak, nem pedig írónak *való*. [...] Bár a bordák alatt kicsit ujjong bennünk valami, ilyenkor zavartan-pirultan pislogni *illik*.” (160)

„Büszke egyikre sem vagyok, egyáltalán nem vagyok büszke semmire — tőlem a büszkeség fogalma alapvetően teljesen idegen. [...] művésznem *nemigen illik* a kérdéssel túlzottan foglalkozni.” (A dőlt betűs kiemelések tőlem: N. G.)

A transzcendencia nem éppen Bodor asztala. Isten hiányában az erkölccstan illemtanná, cselekvésszépészeti problémává változik. Ez az „üriember ilyet nem csinál” erkölcs. Nem azért teszünk vagy nem teszünk meg valamit, mert biztos fogalmaink vannak az igazról, a jóról vagy a helyesről, hanem, mert a lehetséges tett ellen tiltakozik az ízlésünk, vagy éppen ellenkezőleg, azt sugallja, *nem illik, nem való* azt *nem* megtenni, az *illés* fogal-

ma ez esetben az *alkalmasság, a megfelelés, a való-ság* fogalomkörével érintkezik.

Látszólag mi sem állhat távolabb Bodortól, mint Oscar Wilde frivol, *dandy* szellemessége, de mégsem tudom elhessegetni a magát bonyolultan *illegitím* közhiedelmet, mely szerint a haladók Wilde utolsó szavai ezek voltak: „*My wallpaper and I are fighting a duel to the death. One or the other of us has to go.*” Azaz nagyjából és röviden: „vagy a tapéta, vagy én, valamelyikünknek el kell tűnnie”. Hogy a világ bizonyos jelenségei annyira tűrhetetlennek *mutatkoznak*, hogy nem engedhetjük meg a velünk együtt való fennállásukat. Ha más út nincs, inkább válasszuk önmagunk eltüntetését.

Bodor, akiről nehezen feltételezhető, hogy engedne bármiféle megfelelési kényszernek, láthatóan mégis egy elképzelt, ideális *magaviselet és -tartás* imperatívuszai szerint rendezte be, alakította és éli végig az egész életét. Mintha volna valahol a múltjában egy titokzatos Ringelhuth bácsi, aki egykor, úgy mellesleg, társasjátékozás vagy a málnaszörppel leöntött sonka jóízű elfogyasztása közben, fölvilágosította nagyjából mindenről. Megmondta, hogy mi a kotta, mi a stájsz, merre hány méter, mi van a térképre rajzolva. „Kisapám, haver nője tabu”, mondják az efféle nagybácsik, „bort nem veszünk az alsó polcra”, „kenyeret nem dobunk ki”, „villamos és nő után sose szaladj”, és hasonlók. A cselekvésben és magatartásban föltáruuló és megnyilatkozó, szigorúan egyszemélyes magánmorál mint a létezésre vonatkozó esztétikai megfontolások összegzése és mint praktikus tudás. Az úgynevezett „jóízlés” mint az isten alakú hiányt kényszerből kitöltő protézis. Az ilyen ember tartózkodik az általános erkölcsi ítélettől, azt a fentebb emlegetett, igazoltan hiányzó Fennvalóra bízza.

Mit mondjak, finoman szólva is a recenzens kedvére való változat.

Bodor ugyan elhárít minden olyan újságírói próbálkozást, amely esztétikai elveinek, ars poeticájának vagy munkamódszérének teoretikus kifejtésére ösztökélné, de természetesen nem tudja elkerülni, hogy időnként, közvetlenül vagy közvetetten, mégis eláruljon valamit azokból a megfontolásokból, amelyek írásművészetét szervezik, alakítják.

„Az író, *ha ad magára*, nem ír meg akármit.” (9)

„Újra hozzányúl a *kicsinyesség, illetlenség. Ilyesmit komoly ember nem tesz.*” (45 — az átírásról.)

„Nem vagyok mindentudó, nem látok bele alakjaim gondolatába, csak azt látom, mit tesznek, hallom, mit mondanak, és ezt próbálok a magam eszközeivel közvetíteni. [...] *Ez részben morális kérdés. Az egész írás az, burkolt deklaráció, ahol nincs helye a morális kétértelműségnek.*” (49)

„A papírkosár tartalma az igényesség és a kritikai érzék mutatója. A magam részéről mindig megkönnyebbültem [...], amikor valamitől sikerül megszabadulnom, amit éppen soknak vagy nem elég hitelesnek tartok.” (119)

„Egy jó mű értékét [...] az jelzi, ha alkotóját túléli. Tehát, hogy nem mindegy, létezik-e vagy sem.” (120)

„A terjedelem *erkölcsi* kérdés.” (137)

„Korábban a kezdetekkor még kölcsönvettem magamtól neveket, nem jól tettem, azt hiszem. *Nem elegáns* régi motívumokhoz nyúlni.” (144)

Nem terhelni felesleges szavakkal az olvasót, csak azt írni meg, ami elkerülhetetlen, olyan műveket hátrahagyni, amelyek hiányában kevesebb volna a világ. Minden hamis hangtól megtisztítani a szöveget: ez Bodor rejtőzködő esztétikájának legfőbb morális parancsa.

És végül egy szerencsére termékenynek bizonyuló paradoxon.

Bodor többször, több beszélgetésben is elmondja, hogy azért nem ír meg valóságos történeteket, mert azok nem érdeklők, hidegen hagyják. Megtörténtek, tehát mindenki ismeri a tanulságait és a következményeiket. Ehhez képest, a kötet legjobb lapjain, természetesen pazar történeteket mesél — értsd jól: *ír meg* —, történetesen olyanokat, amelyek megtörténtek, mi több, történetesen éppen vele történtek, noha mint tudjuk, honnan is máshol, mint tőle, a megtörtént történetek művészi szempontból történetesen nem érdeklők. Így, érdekel nélkül ajánlódok a kötet olvasóinak efféle prózaremekeket:

Miután sietve túlestem a rituális tisztálkodáson, és befészkeltem magam a takaró alá, az előmelegített ágyba, egyszer csak, mintha maga az ördög sújtott volna ezer virgácsával a paráznákra, ránk borult a karácsonyfa. Bizonyára a súlytöbblettől az ágy alatt kissé megbillent a padló. Fenyőtű, keksz és törött karácsonyfadísz törmeléke borította el meztelen ünnepi testünket. Úgy éreztem, felsőbb hatalmak avatkoztak itt bele az eseményekbe, és vetettek gátat valami készülődő szörnyűségnek. Ruhámat bölcsen már korábban az előtérben hagytam, úgyhogy mihelyt megszabadultam a rám tapadó fenyőtűktől, keksztől és a díszek tüskés salakjától, felöltöztem, kiosontam a ház-

ból, úriemberhez nem méltó módon angolosan távoztam. Odakünn, a csillaggal teli égbolt alatt rettenetes fagy honolt, de én boldogan baktattam az állomásépület felé. A levegőben fenyőillat, és valami egészen döbbenetes üdítő szénaszag lebegett. A kemény fagy kicsalta az istállókból, a csűrökből a szénaszagot, én pedig megtisztulásra vágyva, mint valami szakrális fürdőben, megmártóztam benne. (11)

Méltó párja a *Napsütötte sávnak*, nem?

Nehéz elképzelni, hogy mik lehetnének egy komoly ember érvei az ellen, hogy akár a rögtönzött Domokos Géza-portrét, akár Bodor egykori szabadulásának, akár a Radnai-havasokban lezajlott világvégi liezonjának felejthetetlenre sikerült, főntebb idézett elbeszélését a magyar *széppróza* legjobb darabjai között tartsuk számon.

Látlelet

RADICS Viktória

(FÖLDÉNYI F. László:
Newton álma.
Jelenkor, 2021)

Gazdag forrásanyagra és kiterjedt szakirodalomra támaszkodó,

de teljesen önálló gondolatmenettel rendelkező műelemzést kaptunk Földényi F. Lászlótól. Könyvnyi műelemzésről van szó, tárgya William Blake egy kevésbé ismert színes nyomata, melynek címe: *Newton*, és 1795-ben készült. Földényi könyvének címe — *Newton álma* — Blake egy verses leveléből származik, annak utolsó sorából: „May God us keep From Single vision & Newtons sleep” (Vámosi Pál fordításában: „Egyszeres látástól, / S Newton álmától tartson Isten távol”). Hogy alvásról vagy álomról, álomtalan alvásról vagy álmodásról, netán ébrenléti álomról van-e szó, az érdekes kérdés, melyet Földényi rögtön föltesz, és végig foglalkoztatni fogja az olvasót is.

A magyar kultúrában nemhogy ez a színes nyomat, hanem maga Blake is kevésbé ismert és alig emlegetett költő és képzőművész. Elég kínos őt ma olvasni — kinek van ideje felfejteni mesterkelt mitológiáját, idegenszerű, szövevényes mitopoétikáját. Ez a színes nyomat sem szép, nem vonzó, ellenben van benne valami zavaró és taszító. Földényi sem Blake rajongójaként írt erről az egyetlen nyomatról egy egész könyvet, s fektetett bele roppant filológiai és ikonográfiai kutatómunkát, hanem azért vállalkozott erre a nagy munkára (gondolom én), mert pont ezt a furcsa zavart akarta kibogozni. Ez az esztétikai zavar más típusú zavarokról is árulkodik, tehát tünetértékű, s a műelemző ezúttal diagnosztizálta, tehát orvos, aki gyógyszert és gyógykezelést nem tud ugyan javasolni, de pontos diagnózist állít föl. A könyv végkövetkeztetése szerint — amihez logikus és következetes, argumentált, precízen kidolgozott gondolatmenet vezetett el — Blake e grafikája „az európai kultúra végzetes megroppanásának” jelképe. Ha végzetes, akkor nem lehet rajta segíteni. Azonban Blake és Newton még nem tekintették végzetesnek — a rajz Newtonja Földényi interpretációja szerint talán épp azon töpreng, hogy helyrehozható-e ez a meghibásodás, repedés, törés, meghasonlás.

Mi már sejtjük a választ, hogy nem. A felvilágosodással felvirágzott nyugat-európai kultúra az emancipatórikus törekvései-